

Народна банка на Република Македонија
Дирекција за истражување

Работен материјал

**Расположливиот доход на домаќинствата во Република
Македонија, фундаменти и макроекономско влијание**

м-р Маја Кадиевска-Војновиќ

Резиме

Улогата на секторот население во македонската економија, како една од најзначајните макро-теми, е малку истражувана во домашната литература. За однесувањето на секторот домаќинства, односно за неговата постојаност, штедење и задолженост не постои емпирска анализа, ирвингено поради отсуство на официјални податоци за најзначајниот агрегат, расположливиот доход на домаќинствата. Затоа, главната цел на работниот материјал е презентација на конструкцијата на расположливиот доход на домаќинствата, односно анализа на неговите компоненти и фундаменти. Воедно, меѓународната споредба на домашниот доход има за цел да одговори каков е животиот стандард во РМ и процесот на реална конвергенција кон Европската Унија. Понатаму, настојуваме да обезбедиме основа за анализа на релацијата доход-постојаност-штедење со цел да се добие иницијална слика за однесувањето на населението во Република Македонија.

Октомври, 2008 година

Содржина:

Вовед.....	3
1. Компоненти на расположливиот доход во Република Македонија.....	5
2. Расположив доход на домаќинствата во Република Македонија и неговите детерминанти.....	12
3. Меѓународна споредба на расположливиот доход на домаќинствата	15
4. Расположливиот доход, личната потрошувачка и штедењето на домаќинствата во Република Македонија.....	16
5. Заклучок.....	19

Кориснена литература

Вовед

Однесувањето на секторот домаќинства, односно неговата потрошувачка и штедење зависат од бројни фактори како што се: расположливиот доход, нето-богатството, постојното ниво на задолженост, традицијата и животниот стандард. Тековната потрошувачка на домаќинствата покрај тоа што е условена од тековниот доход, условена е и од антиципираните промени на доходот и способноста за тековна употреба на идниот доход преку позајмување. Потрошувачката на домаќинствата (личната потрошувачка) во Република Македонија (РМ) во изминатиот единаесетгодишен период сочинува во просек околу 75% од бруто домашниот производ (БДП) и претставува главен носител на економскиот циклус. Секое зголемување на личната потрошувачката се манифестира со зголемен економски раст, додека падот на трошењето на домаќинствата го намалува растот на економијата.

Забрзаниот кредитен раст во последните неколку години во РМ силно ја поддржува личната потрошувачка. Кредитната експанзија е значајниот линк во трансмисиониот механизам, кој ги поврзува промените во монетарната политика со промените во агрегатната побарувачка за стоки и услуги. Промените на каматната стапка од страна на монетарните власти и зголемената банкарска конкуренција придонесуваат за полесен пристап до кредити и имаат ефект врз патеката на потрошувачката на домаќинствата во РМ.

И покрај растечкото значење на задолжувањето на населението, најзначаен аспект во анализата на личната потрошувачката и нивото на штедење во националната економија претставува доходот на домаќинствата. Широката дефиниција на терминот "доход" ги означува вкупните приливи на средства од различните извори кои ги остваруваат резидентите во текот на една година. Попрецизно, доходот на домаќинствата анализиран од аспект на економијата, претставува агрегат кој ги инкорпорира приливите на резидентите кои произлегуваат од вработувањето, самовработувањето, инвестициите (рентите, дивидендите, каматите) и трансферите (пензии, социјална помош, помош за невработените). Со други зборови, доходот претставува сума на сите приходи на домаќинствата, вклучувајќи ги надокнадите за трудот, инвестициите (или надокнадите за поседување на капитал), трансферите од владата и трансферите од останатите сектори во економијата. Расположливиот доход (РД) е сегмент од личниот доход кој останува по оданочување, односно по плаќањето на сите обврски кон државата. Тоа е сума на средства расположливи за потрошувачка или за штедење. Сумата која останува по плаќањето на сите лични даночни и останати обврски кон државата (персоналниот данок на доход и придонесите за пензиско осигурување, здравствено осигурување и осигурување во случај на невработеност). Овој агрегат претставува мерка за сите фондови кои се расположливи на домаќинствата за лична потрошувачка, за лично штедење или за инвестирање, односно го претставува трансферот на секторот домаќинства до останатите сектори во економијата.

Расположливиот доход по глава на жител (Per capita disposable income) се добива кога вкупниот расположлив доход се дели со вкупната популација на економијата. Реалниот РД по глава на жител е номиналниот РД по глава на жител прилагоден за влијанието на инфлацијата.

Вкупниот расположлив доход и расположливиот доход по глава на жител се помеѓу најзначајните индикатори за економската состојба во земјата. Промените во реалниот РД по глава на жител се корисен начин, помеѓу другите,

преку кои може да се прати економскиот раст на една земја и преку кои може да се споредува животниот стандард на државите. РД по глава на жител вообичаено расте кога стапките на раст на економијата ги надминуваат стапките на раст на популацијата. РД по глава на жител го прати економскиот циклус, односно расте при економска експанзија и се намалува при рецесија. Најголем дел од доходот се користи за потрошувачка, а помал дел за штедење. При непромети останати фактори, зголемената доверба на потрошувачите, условува поголем процент од РД по глава на жител да се насочи кон потрошувачка, додека сегментот наменет за штедење се намалува.

Методологија за изработка на расположливиот доход базира на системот на национални сметки (SNA-93), односно на доходните сметки на секторот население¹. Имено, доходните сметки го опфаќаат создавањето на доходот во текот на производниот процес, неговата распределба и прераспределба во националната економија и помеѓу националната економија и странство, и на крај ја опфаќа неговата употреба за потрошувачка и за штедење. Примарниот доход на населението е доходот кој го примаат домаќинствата од работниот однос (за партиципација во вработеноста) и доход од имот (финансиски или недвижности). Овој доход произлегува од учеството на домаќинствата во производниот процес или од инвестициите на населението во финансиските инструменти или пак од позајмувањето на неговите природни ресурси на останатите институционални сектори во економијата. Секундарниот доход ја опфаќа поматамошната редистрибуција на примарниот доходот преку трансферите (даноците на доход, социјалните придонеси, тековните трансфери и сл.). Балансот на секундарната дистрибуција на доходот кај сметката на домаќинствата претставува расположлив доход.

Од аспект на употребата на овој агрегат, може да се каже дека неговата улога е повеќедимензионална: влегува како променлива во оценка на равенката на личната потрошувачка, се користи за пресметка на задолженоста на населението, за пресметка на маргиналната склоност за трошење и штедење на населението, стапката на штедење на населението, способноста за отплата на долгот и слично.

Имајќи го предвид значењето на овој индикатор и неговата повеќекратна употреба, НБРМ пристапи кон изработка на временска серија на расположливиот доход на населението во Република Македонија. Ова претставува значајна придобивка од аналитички аспект, со оглед на фактот што овој податок недостасува во официјалната статистика². Пресметката на расположливиот доход во голем дел се потпира на методологијата на Системот на национални сметки (СНА-93) и го опфаќа периодот од 1997 до 2007 година. Сепак, потребно е да се истакне дека во отсуство на официјални податоци, податоците за 2007 година за некои од компонентите на расположливиот доход се базираат на претпоставки за движењето на овие варијабли.

¹Во понатамошниот текст термините население и домаќинства ќе се употребуваат наизменично, а се однесуваат на истиот поим (households).

²Годишни пресметки за расположливиот доход за населението се направени од страна на ДЗС за периодот 1994-1996 година, како дел од изработениот сет на национални сметки за РМ (кој базира на SNA-93). Одредени интерни месечни пресметки се изведени и од страна на Дирекција за истражување, НБРМ за потребите на економетриското моделирање за периодот 1994-1999 година.

1. Компоненти на расположливиот доход во Република Македонија

Вкупниот доход (брuto приливот) на секторот домаќинства ги опфаќа: 1) тековните надокнади за вложениот труд, односно платите и останатите приливи на вработените (масата на брuto-плати и останатите надокнади); 2) доходот на индивидуалните земјоделски производители и самостојните вршители на дејност (вкупната додадена вредност создадена во секторот домаќинства); 3) приходите од имот и имотни права (рентите како прилив од изнајмување на недвижен имот); 4) дивидендите и каматните приливи (приливи од инвестиции или приливи од капитал); 5) капиталните добивки (приливи од продажба на хартии од вредност, учество во капиталот и недвижен имот) и 6) трансферни приливи (пензиите, социјалните трансфери, трансферите до невработени и тековните приватни трансфери од странство). Од страната на расходите во пресметката на расположливиот доход се вклучени: 1) вкупните давачки кон државата (персоналниот данок на доход и придонесите за пензиско, здравствено осигурување и за осигурување во случај на невработеност); 2) одливите врз основа на тековни приватни трансфери и 3) каматните одливи на населението. Притоа, треба да се има предвид дека пресметката базира на брuto-принцип, односно вкупните тековни приливи на домаќинствата се претставени на брuto основа и од нив се одземени тековните расходи на домаќинствата (даноци, придонеси и камати).

Просечно структурно учество на одделните категории на доход во брuto приливот на населението во периодот 1997-2007 година

Во периодот од 1997 до 2007 година, половина од брuto приливот на секторот домаќинства се однесува на **средства на вработените**. Оваа категорија го претставува вкупниот износ на надоместоци во пари или натура исплатени од страна на претпријатијата на вработените како надоместок за извршената работа во текот на пресметковниот период. Во средствата на вработените е вклучена *масата на брuto-платата*³ (нето-платата, персоналниот данок на доход, придонесите од плата) и *останатите надоместоци* (за храна, превоз, теренски додаток, регрес за годишен одмор и слично). И покрај се уште највисокото учество на средствата на вработените во вкупната структура на

³ Имајќи предвид дека брuto-платата е доминантна категорија во исплатените средства на вработените, во понатамошниот текст, терминот средства на вработени ќе се поистоветува со терминот брuto-плата.

бруто-приливите на населението, во анализираниот период присутна е тенденција на намалување на учеството, за сметка на порастот на учеството на тековните приватни трансфери од странство и приливите остварени од поседување на финансиска актива од страна на населението (хартии од вредност, депозити, структурни обврзници).

Најголемиот дел од средствата на вработените се однесува на масата на бруто-плати. Во РМ исплатата на платите базира на нето-принцип, односно персоналниот данок на доход заедно со придонесите ги плаќа работодавецот на државата. Ваквиот начин на исплата на платата значи дека промената на давачките кон државата (на стапките на персоналниот данок на доход и придонесите) не се одразува директно врз платата на вработените, односно дека има одложен ефект врз нивото на личниот доход. Со други зборови, ваквиот пристап првенствено влијае врз даночното или вкупното оптоварување на работодавачите и врз нивните одлуки за менување на политиката на плати. Во случај на исплата на плата по бруто-принцип, мерките на фискалната политика имаат повисок степен на трансмисија, односно менувањето на стапките на данокот на доход и на придонесите директно се одразува на нивото на личниот доход, а со тоа имплицитно влијае на потрошувачките одлуки и врз нивото на штедење во економијата.

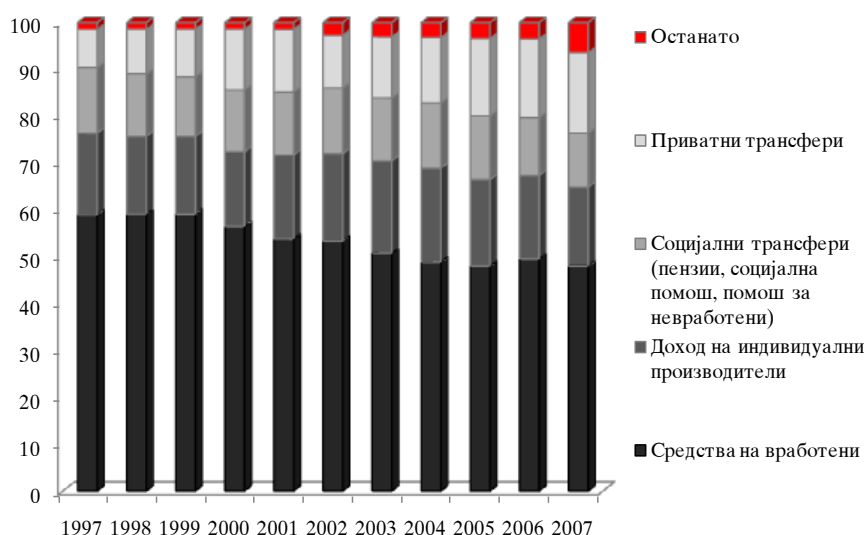
Значењето на давачките во РМ како двигател на масата на бруто-плати, може да се потврди со визуелна презентација. Поврзаноста на годишните промени на масата на бруто-плати со промените на вкупните давачки само упатува дека бруто-платата во РМ во голем дел се менува како што се менуваат давачките, односно дека промените на бруто-платата во помал дел се поврзани со промените на нето-платата и

вработеноста. Воедно, може да се истакне и предходната констатација, односно понизок степен на трансмисија на фискалните мерки во услови на исплата на плата по нето-принцип. Така, намалувањето на стапките на прогресивниот данок на личен доход во 2001 година⁴ (од 23%, 27% и 35% на две стапки од 15% и 18%) не се одрази со пораст на нивото на личниот доход на вработените во тековната година, но се оценува дека има одреден ефект во наредните години кога нето-платата по вработен бележеше повисок раст. Оваа фискална мерка значеше намалено даночно оптоварување на работодавците, кое во тековната година се одрази со намалување на масата на бруто-плати, со незначаен пораст на просечната нето-плата и приливот на секторот домаќинства, ефект кој може изостануваше и поради влијанието на внатрешниот конфликт во 2001 година. Даночните измени кај персоналниот данок на доход со кои се воведе рамен

⁴ Службен весник бр./8 и бр./50/ 2001 година.

данок⁵, односно се изврши замена на постојните стапки, од 15%, 18% и 24%, со единствена даночна стапка од 12% во 2007 година и 10% од 2008 година беа насочени кон намалување на трошоците на работодавачите за ангажирање на работната сила, кон поттикнување на вработувањето и намалување на сивата економија. Во 2007 година⁶ дојде до годишно зголемување на масата на бруто-плати, кое во услови на умерен годишен пораст на вработените лица⁷ произлезе од порастот на нето-платите. Сепак, со цел да се согледаат јасните импликации на оваа фискална мерка врз растот на нето-платата треба да се направи разграничување на платите во приватниот и јавниот сектор. Доколку се изолира порастот на платите во јавниот сектор во 2007 година, кој беше заснован на одлука на Владата⁸, може да се констатира дека оваа фискална мерка со која се намали даночното оптоварување на личниот доход придонесе за умерен пораст на платите во приватниот сектор⁹, којшто во услови на интензивизирана инфлација при крајот на 2007 година и индексација на платите може да се третира и како резултат на инфлациските движења. Сепак, позитивниот ефект на оваа фискална мерка беше подобрена наплата на персоналниот данок на доход (особено врз основа на останатите извори на доход на населението) и зголемена регистрацијата на вработеноста¹⁰.

Структура на бруто приливот во периодот од 1997 до 2007 година

Доходот на самостојните вршиители на дејности и индивидуалните земјоделски производители (или кратко доходот на индивидуалните

⁵ Истовремено, беа извршени законските измени кај данокот на добивка, односно даночната стапка од 15% се намали на 12% за 2007 година и на 10% почнувајќи од 2008 година и се воведо даночно ослободување во висина на износот на реинвестираната добивка.

⁶ Во отсуство на официјални податоци за детаљната структура на создавање на БДП за 2007 година (доходовен метод и институционална поделба на создавањето на БДП) пресметката на бруто-приливот на секторот домаќинства базира на проценет податок за средства на вработени (преку годишниот раст на масата на бруто-плати) и на додадена вредност во секторот домаќинства (преку растот на додадената вредност во земјоделството). Оваа проценка може да отстапува од официјалните податоци, односно средствата на вработените и додадената вредност во секторот домаќинства може да бидат подценети или пак преценети.

⁷ Според Анкетата на работна сила, бројот на вработени лица во Република Македонија во 2007 година се зголеми за 3,5%.

⁸ Платите на јавната администрација без зголемени за 10% во септември 2007 година, што е во рамки на среднорочната проекција на Владата за зголемување на платите секоја година по 10% заклучно со 2009 година.

⁹ Едноставна пресметка за порастот на платите во приватниот сектор во 2007 укажа на номинален пораст од 3,5% во однос на 2006 година и на годишен пораст на платата во јавниот сектор околу 8%.

¹⁰ Според податоците од Агенцијата за вработување, учеството на лицата од регистрираната невработеност во вкупниот број на нови регистрирани вработувања е зголемено за 3 процентни поени во однос на претходната година.

производители) ја претставува додадената вредност на производството создадена во секторот домаќинства. Овој сегмент од доходот е втор по значење за создавањето на бруто приливот на населението (со просечно учество од 18%). Сепак, доходот на индивидуалните производители може да се третира како подценет поради фактот што значаен дел од овие институционални единици се оценува дека не се регистрирани и со тоа дека не се регистрирани и приливите од нивната дејност. Затоа, пописот во земјоделството спроведен во 2006 година и политиката за поинтензивна фискална поддршка на земјоделството може да се третира како значаен чекор кој ќе обезбеди поголема регистрација и пореален приказ за создавањето на доходот во овој сектор.

Трансфери од државниот буџет (пензиите, трансферите до индивидуалци-социјални програми и детски додаток, и паричниот надоместок за невработените) се дополнителен прилив на средства на домаќинствата (просечно учество во бруто приливот од 13%). Најголемиот дел од нив или околу 80% се однесува на пензиите, чија исплата се реализира преку државниот фонд за пензиско и инвалидско осигурување¹¹. Имено, пресметката на расположливиот доход ги

третира пензиите како прилив на средства за домаќинствата од причина што тие се исплаќаат на редовна основа и опфаќаат широка популацијата во РМ, која во изминатиот десетгодишен период се движи во просек околу 18% од вкупното работноспособно население. Во индустриските држави, овие приливи не секогаш се третираат како тековни приливи, односно функционирањето на тристолбниот пензиски систем во овие земји овозможува овие средства да се инкорпорираат во штедењето односно финансиското богатство на населението. Покрај пензиите, како тековни приливи од државниот буџет до индивидуалците се пакетите за социјална помош, помошта за инвалидите и детскиот додаток. Овие трансфери од 2003 година имаат опаѓачко учество во структурата на државните трансфери до населението. Помошта за невработените во текот на целиот период има ниско учество во вкупните државни трансфери до населението, кое од 2006 година се намалува.

¹¹ Во РМ со измените на Законот за пензиското и инвалидското осигурување од март 2000 година се поставија основите на новиот повеќестолбен пензиски систем. Со Законот за капитално финансирано пензиско осигурување донесен во април 2002 година детално се утврди вториот столб од пензискиот систем. Новиот пензиски систем започна да оперира од 2005 година со формирањето на вториот столб (Задолжителното капитално финансирано пензиско осигурување). Доброволното пензиско осигурување на капитално финансирана основа (третиот столб) се очекува започне од 2009 година.

Тековниџе џривајни џтрансфери од сџрансџво
особено од 2005 година претставуваат значајна доходна категорија на домаќинствата во РМ (просечно учество во бруто приливот од 13%). Трансферот на приливите од странство се реализира преку официјални банкарски канали (дознаки, ренти, пензии и инвалиднини) и дел преку неофицијални банкарски канали, односно преку менувачко работење. Најголемиот дел од овие

приливи на средства (околу 60%) се однесува на приливите од менувачко работење, кои покрај тоа што ги опфаќаат неофицијалните приливи на девизи од нерезидентите (иселениците), во голем дел го одразуваат и присуството на сивата економија (нерегистриран извоз, нерегистрирана вработеност или исплата на плата во странска валута, нерегистрирани плаќања со девизи во домашниот платен промет или конверзија на заштеди). Со цел да се изолира постоењето на овој фактор, односно со цел да се добие појасна слика за изворите на приливи во менувачкото работење кои се однесуваат само на секторот домаќинства, пресметката на расположливиот доход во предвид ја зема само половината на приливите и одливите кои се реализираат на менувачкиот пазар. Воедно, се претпоставува дека одреден сегмент од овие приливи не претставуваат тековен доход, туку се однесуваат на заштедите од под перница кои населението може да ги разменува на менувачкиот пазар. Во структурата на приватните тековни трансфери како втора значајна категорија се дознаките чие просечно учество е околу 23%, додека остатокот се однесува на рентите, пензиите и инвалидинините.

Осџанајџџе
каџеѓории на џприходи имаат незначително учество во создавање на доходот на населението. Оваа категорија на приливи вклучува: каматни исплати од банките до населението, приходи од дивиденди, приходи од авторски права и права на индустриска сопственост, приходи од имот и имотни права, капитална добивка од продажба на недвижен имот и хартии од вредност, приходи од добивки на игри на среќа и други наградни игри, приливи

од старо девизно штедење, приливи од денационализација и приливи од инвестиции во трезорски записи. Наведените приливи на средства го третираат само сегментот во кој се наоѓа населението како инвеститор или носител на приходите. Во рамки на оваа широка категорија на приходи најголемо учество започнувајќи од 2002 година имаат приливите од сџароџо девизно шџедење односно исплатата на главнината и камата врз основа на структурните обврзници

издадени за оваа намена. Приходите од поседување на финансиска актива и недвижен имот во изминатите години немаа одраз врз нивото на вкупниот доход на домаќинствата. Сепак, постепено финансиско продлабочување пратено со засилена банкарска конкуренција и развој на пазарот на хартии од вредност ги поттикна инвестициите на населението во финансиски средства. Зголемените приливи од инвестиции во хартии од вредност (дивидендиите) и зголемената реализација на капитална добивка беа карактеристични за 2007 година, кога пазарот на хартии од вредност ја доживеа својата експанзија. Воедно, во услови на висок раст на депозитите на населението (а при пониски каматни стапки), каматните исплати од страна на банките забележаа значајно зголемување. Сепак, значен придонес за овој позитивен тренд имаше и засилената даночна контрола која услови зголемена наплата на персоналниот данок. Така, покрај зголемениот регистриран прилив од инвестиции во финансиски средства, во 2007 година се регистрирани и зголемени приливи од изнајмување на имот и од осигурување на авторски права. Ваквата тенденција индицира на постоење на сивата економија, односно укажува дека еден дел од доходот на населението во минатото не бил регистриран или дека бруто-приливот на секторот домаќинства бил подценет.

Просечно структурно учество на одделните категории на одливи во бруто одливот на населението во периодот од 1997-2007 година

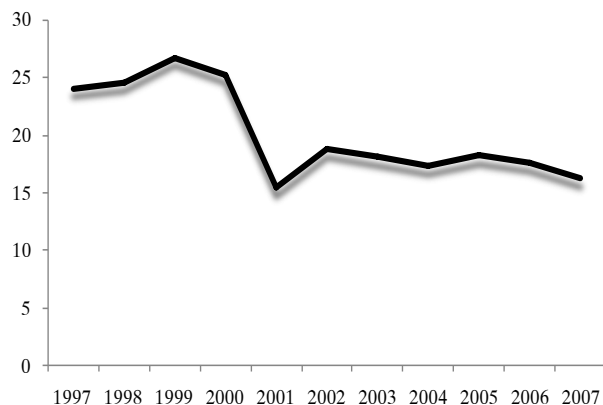
Доколку се анализира бруто-одливот на доход на секторот население, евидентно е дека давачките кон државата (придонесите и персоналниот данок на доход) го сочинуваат најголемиот дел (во просек околу 82% од бруто-одливот во анализираниот период). Притоа, речиси две третини од одливот на доходот се однесува на **придонесите од плати за пензиско и инвалидско осигурување, здравствено осигурување и осигурување во случај на невработеност**. Во рамки на нивната структура, доминира учеството на придонесите за пензии и инвалиднини (околу 65%), додека помал дел се

Учество на одделните видови на придонеси во бруто-одливот на домаќинствата (во %)

однесува на придонесите за здравствено осигурување (околу 31%) и незначителен дел за осигурување во случај на невработеност.

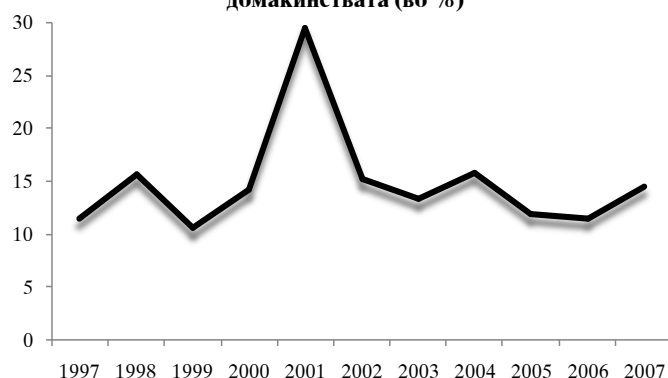
Учество на персоналниот данок на доход во бруто одливот на доход на домаќинствата (во %)

Директното даночно оптоварување на доходот, или **персоналниот данок на доход** во анализираниот период завзема во просек околу 20% од бруто-одливот на доходот на домаќинствата. Учеството на одливот врз основа на овој данок во вкупниот бруто-одлив беше значајно повисоко до 2001 година, кога беше извршена надолна корекција на даночните стапки. Така, пониските даночни стапки условија и пониски одливи врз основа на персоналниот данок. Сепак, во 2007 година воведувањето на

рамниот данок со пониска даночна стапка не значеше и регистрација на намалени одливи врз основа на подмирување на оваа даночна обврска. Напротив, приливите во апсолутен износ во државниот буџет од персоналниот данок на доход забележаа пораст. Во анализата на приливите на доход на населението веќе беше напоменато дека намалувањето на даночната стапка и воведувањето на рамниот данок, како и заострената даночна контрола доведе до подобрена регистрација на приливите на доходот на домаќинствата врз различни основи. Ваквата тенденција укажа на постоење на подценетост на бруто доходот на секторот домаќинства во претходниот период.

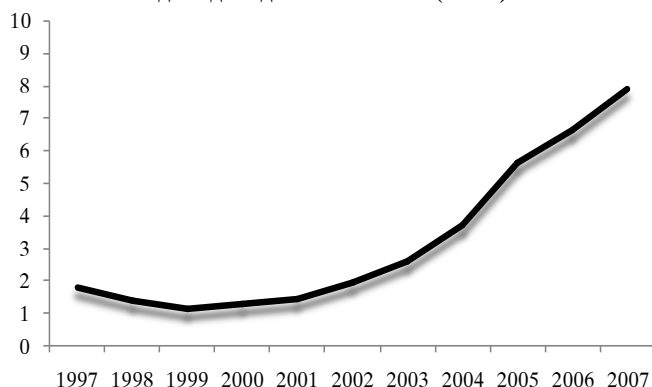
Учество на одливот од приватни тековни трансфери во бруто одливот на доход на домаќинствата (во %)

Одливите врз основа на приватни тековни трансфери во периодот од 1997 до 2007 година во просек сочинуваат околу 15% од бруто-одливот на доходот на резидентите. Нивното учество во бруто-одливот значително се зголеми во 2001 година, кога беше регистриран висок одлив на средства врз основа на менувачко работење. Сепак, овој одлив на доход не треба да се земе како реален приказ

за состојбата на бруто-одливот на доход на населението, односно не претставува ефект од промена на одредени фундаменти, туку беше ефект од еднократниот шок предизвикан од евроконверзијата.

Учество на каматните отплати во бруто одливот на доход на домаќинствата (во %)

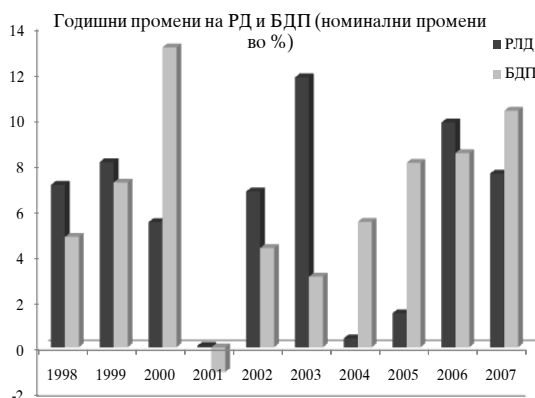

Стандардната пресметка на расположливиот доход не ги вклучува **каматните отплати на населението**, односно тековните обврски кои произлегуваат од земањето на банкарските кредити. Сепак, имајќи предвид дека во последните години кај нас и во светот задолженоста на населението расте со засилен интензитет, нашата пресметка на расположливиот доход ги

вклучува и овие одливи на доход на населението. Причината за нивното вклучување лежи во фактот што овие одливи се третираат како тековни задолжителни одливи кои во последните три години сочинуваат значаен дел од вкупниот одлив на доходот на населението (околу 7%). Овие одливи укажуваат на зголемена задолженост на населението и го намалуваат тековното ниво на доход, односно делот од доходот, којшто е расположив за потрошувачка или за штедење.

2. Расположив доход на домаќинствата во Република Македонија и неговите детерминанти

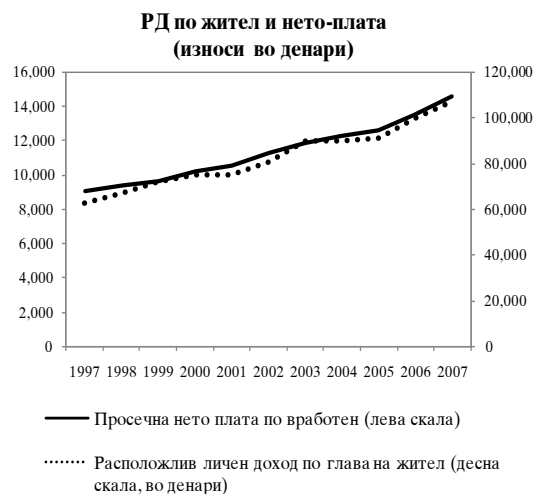
Расположливиот доход, како што веќе беше дефиниран, претставува сегмент од доходот кој останува по подмирување на сите тековни даночни и останати задолжителни обврски на домаќинствата.

Нивото на РД во периодот 1997-2007 година, претставено како однос на доходот и БДП, е релативно стабилно и се движи во просек околу 67%. Во услови на солиден раст на бруто-платата (средствата на вработените), РД во 1998 и 1999 година забележа повисок раст од БДП, тренд кој беше прекинат во 2000 година, кога БДП забележа висок номинален раст, кој беше пратен со забавен раст на РД. Под влијание на внатрешно-безбедносната криза во 2001 година БДП забележаа намалување, додека РД беше на нивото од претходната година. Главен фактор за стагнацијата на РД во 2001 година беа високите одливи врз основа на зголемена продажба на странска ефективна на менувачкиот пазар во услови на

спроведување на евроконверзија. Сепак, овој сегмент од доходот, како што беше преходно напоменато, не треба да се третира како одлив на доход, поради фактот што тој претставуваше замена на заштедите од под перница од една во друга валута и уследи по високиот прилив на средства во последните месеци од 2001 година. Воедно, во 2001 година бруто-платата забележаа намалување кое произлезе од намалените стапки на персоналниот данок на доход. По исцрпување на ефектот од домашниот и екстерниот шок, во 2002 и 2003 година дојде до раст на РД условен од стабилизацијата на приватните трансфери, растот на бруто-платата и доходот на индивидуалните производители. Во наредните години (2004 и 2005 година) растот на РД беше поспор од растот на БДП, главно поради намалувањето на средствата на вработените и падот на доходот на индивидуалните производители (во 2005 година). Во последните две години, растот на РД е под влијание на растот на нето-платата и во 2007 година за прв пат во значаен дел е условен од зголемените приливи од дивиденди и реализирани капитални добивки.

Расположивиот доход по глава на жител (РД по жител), добиен кога РД се дели со вкупната популација, претставува значаен индикатор за животниот стандард на населението односно ја изразува куповната моќ и потенцијалот за штедење на секторот домаќинства. Во Република Македонија, РД по жител од 1997 до 2007 година во просек изнесува околу 83.000 денари и бележи благ растечки тренд. Нивото и траекторијата на РД по жител зависи од влијанието на одредени економски фундаменти, меѓу кои позначајни се: нето-платата, стапките на персоналниот данок на доход и на придонесите, стапката на невработеност и стапката на партиципација¹².

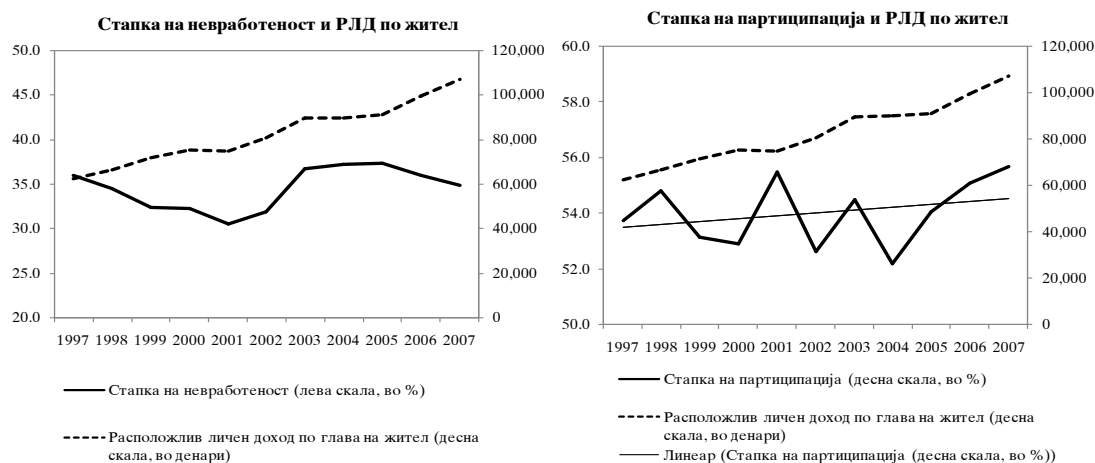

Нејпо-илајата во Република Македонија и РД по жител покажуваат извесна поврзаност во нивното движење, што упатува дека платата е значајна за формирањето на РД, но не и единствен фактор кој го детерминира нивото и движењето на овој агрегат. Намалувањето на *стапките на давачките кон државата* (придонесите и персоналниот данок на доход) по правило треба да условат зголемување на РД по жител во услови на непроменети останати фактори. Така, во 2001 година кога беше извршена надолна корекција на стапките на персоналниот данок на доход ефектот не беше видлив поради кризата и евроконверзијата, но и поради исплата на платата по нето-принцип. Во

¹² Стапката на партиципација претставува однос помеѓу работната сила и вкупното работноспособно население во Република Македонија.

наредните години може да се констатира дека ваквата фискална промена услови пораст на РД по жител, ефект кој се проценува дека е присутен во 2007 година иако во мал обем, со последната промена на даночната стапка, а којшто може да има поголемо влијание во наредниот период.

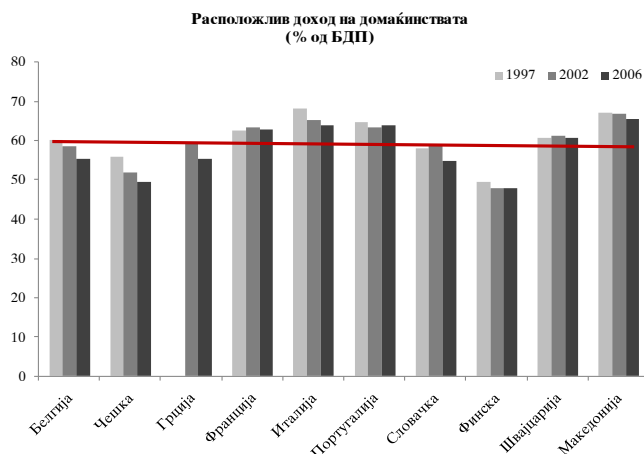
Намалувањето на стапката на невработеност и зголемувањето на стапката на партиципација се очекува да го зголемат нивото на РД по жител. Како што се намалува стапката на невработеност, поголем процент од работната сила прима доход на труд, што пак условува повисок РД по жител, во услови на непроменети останати фактори. Сепак, промените на стапката на невработеност и промените на РД по жител во Република Македонија целосно не соодветствуваат. Од 1997 до 2001 година, движењето на овие агрегати соодветствува, односно стапката на невработеност забележа намалување и РД по жител зголемување. Сепак, во наредниот период (2002 и 2003 година) дојде до истовремено зголемување на стапката на невработеност и на РД по жител. Во 2004 до 2005 година двата индикатора стагнираа, додека во последните две години (2006 и 2007 година) падот на стапката на невработеност кореспондира со зголемувањето на РД по жител. За целиот период, стапката на невработеност е релативно стабилна и варира околу просечната вредност од 34,4%, со исклучок на 2000 година кога е регистрирана најниска стапка од 31%, но сепак низок раст на РД по жител.

Повисока стапка на партиципација (или стапката на активност) означува дека поголем процент од работноспособната популација е дел од работната сила, што значи повисоко генерирање на доход на труд. Во РМ стапката на партиципација е релативно стабилна и во периодот од 1997 до 2007 година во просек изнесува 54%. Анализата покажува дека стапката на партиципација во последните три години бележи раст, како резултат на зголемениот број на работноспособното население и намалениот број на неактивно население. Според Анкетата на работна сила, во работноспособна популацијата се вклучени и пензионерите, чиј доход (трансфер од државата) е вклучен во пресметката на расположливиот доход.

3. Меѓународна споредба на расположливиот доход на домаќинствата

За оценка на нивото на расположливиот доход на домаќинствата во РМ потребна е меѓународна споредба. Анализата на учеството на расположливиот доход на домаќинствата во БДП, која вклучува осум држави од Европската Унија (ЕУ) и Швајцарија, укажува дека нивото на домашниот расположлив доход во

Извор: Евростат (ЕУРОСТАТ), Државен завод за статистика на РМ и Народна банка на Република Македонија.

изминатиот десетгодишен период е над просекот од околу 60% од БДП, пресметан со вклучување на сите држави. Покрај РМ, во текот на последните десет години над просечното утврдено ниво е расположливиот доход во Франција, Италија, Португалија и Швајцарија. Од друга страна, во Белгија, Чешка, Словачка и Финска нивото на расположливиот доход како процент од БДП е под просечното утврдено ниво, но и бележи постепено

намалување. Оваа анализа само укажува колкав дел од националниот доход припаѓа на домаќинствата, но не дава јасна слика за животниот стандард и конвергенцијата на РМ кон државите од ЕУ. Затоа, како посоодветна анализа за споредба на животниот стандард се зема споредбата на реалниот расположлив доход по глава на жител.

Извор: Евростат (ЕУРОСТАТ), Државен завод за статистика на РМ и Народна банка на Република Македонија.

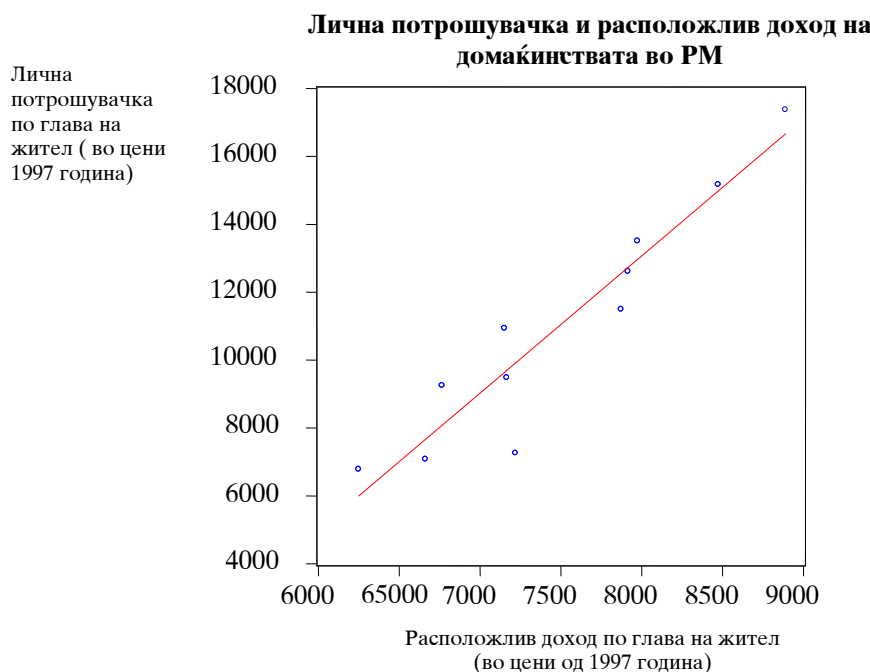
Меѓународната споредба на реалниот расположлив доход по глава на жител укажува дека РМ врз основа на овој индикатор има најнизок животен стандард од примерокот на држави. Распожливостот доход по глава на жител во РМ во 1997 година изнесувал 1.114 евра, додека во 2006 година достигна 1.632 евра, односно во последните десет години се зголеми за 47%. Овој пораст во себе го инкорпорира и ценовното зголемување во овој период,

па затоа за пореален приказ расположливиот доход по глава на жител е дефлациониран и изразен во цени од 1997 година. На ваков начин со изолирање на ценовниот раст се добива реален пораст на доходот од 24% за последните десет години. И покрај забележаниот раст, домашниот доход на домаќинствата е далеку под нивото на земјите од ЕУ, што укажува на *бавен процес на реална конвергенција на Република Македонија*. Највисок животен стандард помеѓу анализираниите држави има Швајцарија, понатаму следат Франција, Белгија, Италија и Финска, додека нивото на расположлив доход по глава на жител во

Грција и Португалија е значително пониско од наведените европски земји. Новите земји членки на ЕУ, Чешка и Словачка во текот на изминатиот десетгодишен период бележат поразителен раст на доходот, кој сеуште е далеку под нивото на традиционалните членки на ЕУ. Во 2007 година, расположливиот доход по глава на жител во РМ изнесува 1.752 евра или реално 1.453 евра. Доколку реалниот раст во наредниот период е 10% на годишна основа и доколку стандардот на државите остане како оној во 2007 година, тогаш за да се достигне стандардот на Словачка потребни се околу осум години, за Чешка потребни се дванаесет години, за да се достигне оној на Италија и Финска потребни околу дваесет и четири години. Сепак, ако се земе просечниот годишен реален раст на РД по жител во РМ во последните две години, кој изнесува 6%, тогаш процесот на реална конвергенција е побавен. Во таков случај, за да се достигне стандардот на Словачка во 2007 година потребни се околу тринаесет години, за Чешка потребни се дваесет години, за да се достигне оној на Италија и Финска потребни околу триесет и девет години.

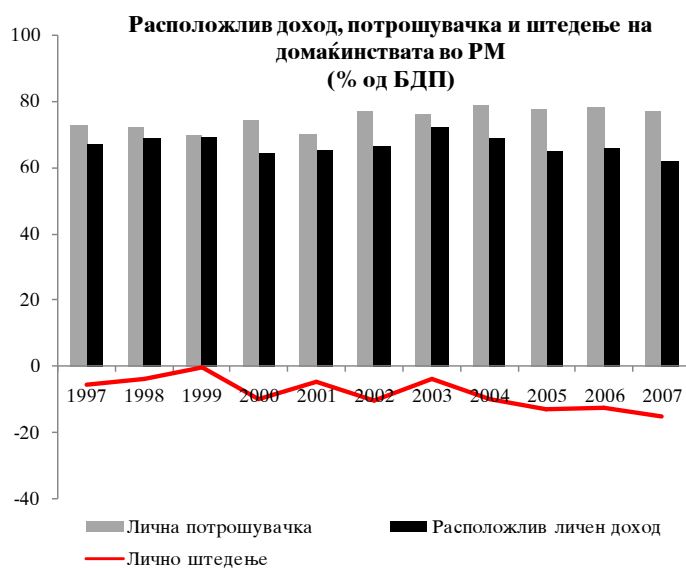
4. Расположливиот доход, личната потрошувачка и штедењето на домаќинствата во Република Македонија

Претходните излагања го опфатија процесот на создавање на доходот на секторот домаќинства, односно преку нив се презентираше сметката на создавање на доходот, сметката за распоредување на примарниот доход и сметката за секундарна распределба на доходот. Воедно, беа анализирани најзначајните фундаменти на расположливиот доход на домаќинствата и беше извршена меѓународна споредба на доходот. Следната анализа има за цел да ја опфати употребата на доходот и финансиската сметка на населението, но не од методолошки аспект, туку од теоретска и емпириска гледна точка.

Улогата на расположливиот доход на домаќинствата во националната економија е од исклучително значење. Од неговата големина зависи потрошувачката и штедењето на домаќинствата, и нивната способност за отплата на долговите кон финансискиот сектор. Според традиционалниот Кејнзијански

модел, расположливиот доход е единствената објаснувачка варијабла во функцијата на потрошувачката, која претставува добра почетна основа за објаснување на релацијата помеѓу доходот и потрошувачката. Според оваа теорија, сегментот од доходот кој не оди за потрошувачка се насочува за штедење. Сепак, посовремените теории на потрошувачката (теоријата на животен циклус и теоријата на постојан доход) укажуваат на намалена врска помеѓу тековниот доход и тековната потрошувачка (доходот и потрошувачката во истата година). Воедно, овие теории претставуваат база за современа емпириска анализа на однесувањето на секторот население. Во моделот на животен циклус/ постојан доход на Модилани (1986) и Фридман (1959), домаќинствата потрошувачката ја насочуваат кон максимизирање на корисноста низ животниот циклус во услови на ограничени ресурси. Со други зборови, населението не може да троши повеќе од сегашната дисконтирана вредност на доходот и неговото нето-богатство (како разлика од средствата и обврските). Според Кејнзијанското "психолошко правило", маргиналната склоност кон потрошувачка¹³ е голема, додека посовремените теории, кои го разграничуваат доходот на постојан и транзиторен, укажуваат дека рационалните одлуки на потрошувачите условуваат и ниска маргинална склоност за потрошувачка за транзиторниот дел на доходот. Едноставната пресметка на маргиналната склоност за потрошувачка укажува дека населението во РМ е значително насочено кон потрошувачка, односно дека растот на тековниот доход се прелева во раст на тековната лична потрошувачка. За попрецизни резултати на оваа функција потреба е соодветна економетриска анализа¹⁴, која ќе базира на коинтеграциона рамка, односно на испитување на долгорочната врска помеѓу овие агрегати.

Ниското ниво на расположлив доход на домаќинствата во Република Македонија не остава голема можност за штедење, односно податоците покажуваат дека тековниот доход целосно се користи за потрошувачка, која во најголем дел се однесува на есенцијалните потреби. Ваквиот тренд значајно е засилен во последните три години, кога се продлабочи јазот помеѓу личната потрошувачка и расположливиот доход.

Очекувањата на населението за подобрување на економската состојба, односно за зголемување на постојното ниво на доход ја засилија потрошувачката, но и задолжувањето на населението.

¹³ Маргинална склоност за потрошувачка го означува зголемувањето на потрошувачката при пораст на доходот за една единица.

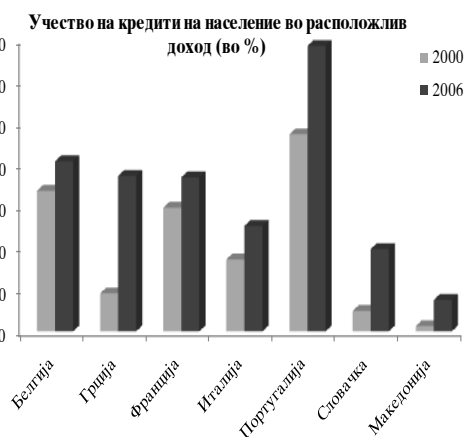
¹⁴ Сепак, во услови на кратка временска серија, која базира само на годишни податоци, анализата за сега не дозволува подетално економетриско тестирање.

Јазот помеѓу тековната потрошувачка и тековниот доход на населението покажува тековно *негативно* *штедење*, кое од сметководствен аспект имплицира повисок раст на финансиските обврски на населението од растот на неговата актива. Сепак, доколку се анализираат издвоено билансите на банките¹⁵, кои претставуваат најзначаен сегмент од финансискиот

сектор, ваквата состојба е поинаква. Во рамки на банкарскиот систем, вкупните побарувања на населението (депозитите) во периодот од 1997 година до 2007 година константно се повисоки од неговите вкупни обврски (кредити). Имено, поинтензивниот раст на депозитите на населението од 2001 година, кога беше спроведена евроконверзијата, укажува на интегрирање на минатите заштеди (заштеди од под перница) во рамки на официјалната статистика на финансиската актива на населението.

Од друга страна, повисоката тековна потрошувачка на населението од тековниот расположив доход укажува на поинтензивно финансирање на потрошувачката од страна на банките односно на *зголемена задолженост на населението* во рамки на банкарскиот сектор. Во 1997 година вкупните пласмани на банките кон населението изнесувале 1,9% од расположливиот доход, додека во 2007 година ова учество е значително зголемено и изнесува 22% од расположливиот доход. Но сепак, нивото на задолженост на населението (само кон банкарскиот сектор) е значително пониско од задолженоста на населението во банкарските системи на останатите држави.

При анализа на вака поставената едноставна релација расположив доход-потрошувачка-штедење на домаќинствата треба да се има предвид дека одреден

¹⁵ Имајќи предвид дека банките сочинуваат најголем дел од финансискиот систем во Република Македонија, во понатамошната анализа со цел да се спроведе историска анализа, финансиската актива и пасива на населението се земаат од билансите на банките.

сегмент од тековната потрошувачката зависи покрај од тековниот доход, така и од нето-богатството на населението, додека заштедите покрај од расположливиот доход зависат и од други економски, демографски и политички фактори. Воедно, пониското ниво на расположлив доход од нивото на личната потрошувачка во РМ можеби индицира на постоење на сива економија, односно на несеопфатна регистрација или подценетост на доходот на населението.

Заклучок

Создавањето на доходот во секторот домаќинства и неговата распределба претставува сложен процес. Имајќи го предвид значењето на овој агрегат за националната економија, пресметката на расположливиот доход на домаќинствата во Република Македонија беше насочена кон сеопфатност на сите извори на средства на населението, како и на широк опфат на сите одливи на средства на населението. Сепак, и покрај настојувањата за сеопфатност, се оценува дека одредени приливи на средства во изминатиот период не се целосно опфатени, токму поради постоење на сива или нерегистрирана економија. Затоа, идната препорака за креаторите на макроекономската политика е во насока на обезбедување на сеопфатност или интегрирање на нерегистрираниот доход во официјалната статистика на секторот население.

Во рамки на пресметката на расположливиот доход во Република Македонија беше утврдено дека најголем дел од тековните приливи на населението доаѓаат од вработувањето (брuto-платата), потоа од самовработувањето, од државните трансфери и трансферите од странство, додека помал дел од тековниот доход се должи на приливите од поседувањето на финансиска актива и недвижен имот. Воедно, најголем дел од одливите на доходот се однесуваат на давачките кон државата (придонесите и персоналниот данок на доход), додека одливите врз основа на приватни трансфери имаат помало учество во структурата на вкупниот тековен одлив. Во последните неколку години се зголемува учеството на каматните одливи, заради зголемената задолженост на населението.

Анализата на најзначајните фундаменти укажа дека траекторијата на нето-платата и расположливиот доход по глава на жител позначајно се совпаѓа, додека промената во стапките на давачките има одложен ефект врз расположливиот доход по глава на жител. Стапката на невработеност покажува извесна поврзаност со движењето на доходот, додека стапката на активност не е поврзана со неговите промени.

Улогата на расположливиот доход беше потенцирана преку меѓународна споредба на реалниот расположлив доход по глава на жител. Овој значаен индикатор укажа дека Република Македонија има значително понизок стандард од старите, но и од новите земји членки на Европската Унија и дека процесот на реална конвергенција е многу бавен. Ниското ниво на расположлив доход и континуираниот интензивен раст на личната потрошувачка, покажа негативно штедење во националната економија и зголемување на задолженоста на населението. Доколку се земе во предвид фактот дека одреден дел од тековниот расположлив доход се смета за подценет, тогаш јазот помеѓу тековната потрошувачка и тековниот доход може да биде помал. Но сепак, при ваква опфатеност на доходот и потрошувачка на домаќинствата трендот кој покажува континуираното тековно негативно штедење претставува воедно ризик за појава на негативно штедење на долг рок.

Корисена литература:

Prinsloo, J.W (2002) Household debt, wealth and saving. *Quarterly bulletin South African Reserve Bank*.

Personal Income and Savings Rates, 1994 (http://www.bcstats.gov.bc.ca/pubs/pr_bi.asp)

Draft Balance of Payments and International Investment Position, 2008. Chapter 11. Primary Income Account (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/chap11.pdf>)

Michigan Personal Income, 2002. Office of Revenue and Tax Analysis. Michigan Department of Treasury December (<http://www.michigan.gov/treasury>)

Klaus Schmidt Hebbel and Luis Severen (2000) Does Income Inequality Raises Aggregate Savings? *Journal of development Economics*. Vol 61, pages 417-446.

Matt Kinghorn (2007) Key Aspects of Per Capita Personal Income. *Indiana Business Review*. Indiana Business Research Center, Kelley School of Business, Indiana University.

Grzegorz W Kolodko (1999) Incomes Policy, Equity Issues, and Poverty Reduction in Transition Economies. *Finance & Development*.

John Y. Cambell and Gregory Mankiw (1989) Consumption, Income, and Interest Rates: Reinterpreting the Time Series Evidence. *National Bureau of Economic Research*. Working Paper No. 2924.

Закон за персонален данок на доход на Република Македонија (пречистен текст) (http://www.finance.gov.mk/mk/zakoni/zakon_za_personalniot_danok_na_dohod.pdf)

Закон за даноците за имот на Република Македонија(пречистен текст) (http://www.finance.gov.mk/mk/zakoni/zakon_za_danok_na_imot-precisten_tekst.pdf)

Mankiw, Gregory N. (1997) *Macroeconomics* (Third Edition)

Dornbusch R., Fischer S., Startz R., (2001) *Macroeconomics* (Eighth Edition)